

Dunkla reflektioner i Sennefelts spegel

Christer Ahlberger

I en debattartikel publicerad i *Historisk tidskrift* 2014:2, ”Spegel, spegel på väggen där – säg mig vem jag är: Om tingen och sökandet efter den moderna individen”, diskuterar jag frågan om spegelns betydelse för framväxten av den ”moderna individualismen”. Utgångspunkten tas i sambandet mellan å ena sidan den franske psykoanalytikern Jacques Lacans spegelteori, det vill säga den *jag*-skapande process och objektifiering som sker när vi betraktar vår spegelbild och å andra sidan den dramatiska ökningen av tillgången på speglar hos gemene man under 1700-talet. Jag driver, i korthet, tesen att en demokratisk tillgång på speglar (och andra ”moderna” konsumtionsföremål som klockan, tavlan och fotot) är en faktor för skapandet av en modern narcissistisk individualism. Tidigare forskning har i huvudsak sökt förklaringar kopplade till de stora samhällsomvandlingarna såsom industrialisering, urbanisering, upplysning och ökad handel. Dessa faktorer har onekligen mycket som talar för sig och att villkoren för miljontals européer förändrades i grunden under den moderna eran är obestridligt. Men, som bland andra de engelska historikerna Alan Macfarlane och Martin Gerry påpekat, har inte forskningen fullt ut förmått visa *hur* sambandet är beskaffat. Varför blev exempelvis inte människor som varken var involverade i handel eller industrialisering moderna individer eller varför blev människor som inte läst François de Voltaire eller Adam Smith individualister?¹

Historikern Karin Sennefelt kommenterar dessa tankegångar i en artikel i supplementet till *Scandia* 2015:2, ”Det moderna självet tittar på saker. Reflektioner utifrån Christer Ahlbergers artikel i HT 2014:2”. I Sennefelts reflektioner har olyckligtvis en del missförstånd och oklarheter smugit sig in. I det följande preciserar jag därför mina ståndpunkter.

Det finns en viss vaghet i Sennefelts text, vilket bekräftas av den inledande problemformuleringen: i ”denna lilla artikel tänkte jag försöka säga något om självet, kollektivet, moderniteten och människans förhållande till föremål”.² Min läsning har därför anpassats till hennes ambitionsnivå.

I inledningen hävdar Sennefelt att hon och jag är ense om att ”individuella

och kollektiva identiteter är intimt sammankopplade med materialitet”³ Påståendet är missvisande eftersom jag inte undersöker identitet (eller materialitet) utan tvärtom söker hitta vägar bortom den i dag så dominerande identitetsforskningen. Syftet med min text är i stället att utifrån kognitionsvetenskapliga metoder försöka skapa nya ingångar för forskningen som i sin tur kan generera frågeställningar som kan förnya vår kunskap om etablerade problemområden inom historieämnet.⁴

Sennefelt hävdar vidare att jag skulle driva tesen att ”självet (eller jaget som Ahlberger kallar det) uppkommit vid en viss tidpunkt”.⁵ Även detta har hon fått om bakfoten. Tvärtom hävdar jag att jag-skapandet är en fundamental del i människors utveckling och att människans ”kognition” är densamma under 1600-talet som i dag. Eftersom de föremål (kognitiva artefakter) vi omgav oss med på 1600-talet är bundna av den tidens sammanhang och föremålskultur blev jag-skapandet annorlunda än i dag. Nya ”moderna” konsumtionsvaror som etablerades under 1700- och 1800-talen som speglar, fotografier och tavlor får därmed en betydelse för danandet av den moderna individen. En egendomlighet i sammanhanget är att Sennefelt instämmande hänvisar till arkeologen och kognitionsforskaren Lambros Malafouris som hon menar argumenterar för att ”mänsklig kognition sedan stenåldern ständigt varit medierad genom föremål och att människans sinne förlängts med hjälp av det materiella”.⁶ Jag kunde inte ha formulerat det bättre själv. Sennefelt ger med dessa rader intrycket av att själv vara en hängiven anhängare av kognitionshistorisk forskning.

Med utgångspunkt från bland andra den franske filosofen och sociologen Bruno Latour hävdar hon också att jag skulle ha en modernistisk uppfattning om var ”gränsen går mellan människa och föremål”.⁷ Hon framhåller samtidigt att den ”moderna uppfattningen” av den skarpa åtskillnaden mellan hjärna, kropp och ting som vi till exempel finner hos René Descartes ”har ifrågasatts av neurovetenskaplig forskning” och är något vi bör ”lära oss av med”.⁸ Läsningen av min text är här, liksom i det föregående exemplet helt missvisande, men på samma gång intressant eftersom hon även i detta fall kritiserar mig för något som är själva grunden i en kognitionshistorisk forskning, tillika en utgångspunkt som jag explicit framhåller i min text. Det är just upplösningen av den ”cartesianska” gränsdragningen mellan människa och föremål som är kärnan i en tillämpad kognitionshistoria. Påståendet att vi ”tänker med tingen” bygger på tanken att kognitiva processer är ”situerade” i såväl tingen som i kroppen (inklusive hjärnan) och att föremålen på så vis förlänger och förstärker både våra sinnen och kognitiva förmågor. Tesen att spegeln och spegelbilden har en betydelsefull roll för jag-skapandet blir fullkomligt meningslös och obegriplig om den inte baseras på den grundläggande uppfattningen om den situerade kognitionen.

Sennefelt menar vidare att jag har en ”stark modernistisk tendens” eftersom jag enligt henne skulle ha ett underliggande antagande om att människans hjärna ”nådde sin fulländning i och med det modernas ankomst” (hennes ord) och att jag som en konsekvens av detta synsätt enbart undersöker spegelbilden av mina egna (van)föreställningar.⁹ Det är en missuppfattning. Ur ett kognitionshistoriskt perspektiv är, som påpekats ovan, människans biologiska hjärna och ”kognitiva kapacitet” densamma under tidigare epoker som i dag. Detta grundläggande faktum utesluter en sådan förenklad och ”primitiv modernism” av det slag som Sennefelt pådyvlar mig.

Sennefelt har även några formuleringar som är svåra att begripa. Ett exempel är att hon hävdar att ”människors kognitiva förmåga inte har påverkats av enskilda föremålskategorier vid specifika tidpunkter i historien”.¹⁰ Om man utgår från tanken att ”vi tänker med tingen” och att, som hon själv på annan plats i artikeln skriver, ”människans sinne förlängts med hjälp av det materiella,”¹¹ blir påståendet svårt att förstå. Än mer obegripligt blir det när man läser resten av meningen: ”utan att den mänskliga plastiska hjärnan haft förmågan att dra slutsatser utifrån sociala och materiella praktiker i relation till både människor och en massa olika saker” (s. 71). Möjligen är det i meningens slutord ”en massa olika saker” som vi finner förklaringen till Sennefelts ståndpunkt...

Även om det finns en del oklarheter i Sennefelts text framgår det av läsningen att vi trots allt har mer gemensamt än vad som framkommer vid första anblicken. Möjligen är Sennefelt också positiv till utvecklingen av tillämpade kognitionshistoriska undersökningar. Min uppfattning är i varje fall att historieämnet skulle ha mycket att vinna på att använda sig av kognitionsvetenskapliga och till viss del även neurologiska och naturvetenskapliga metoder och teorier.

Noter

- 1 Christer Ahlberger, ”Spegel, spegel på väggen där – säg mig vem jag är. Om tingen och sökandet efter den moderna individen”, *Historisk tidskrift* 2014:2, s. 227.
- 2 Karin Sennefelt, ”Det moderna självet tittar på saker. Reflektioner utifrån Christer Ahlbergers artikel i HT 2014:2”, *Scandia Supplement* 2015:2, s. 71.
- 3 Sennefelt 2015, s. 71.
- 4 Se introduktion av kognitionshistoria i David Dunér, ”Kognitiv historia: En introduktion”, *Historisk tidskrift* 2010:4.
- 5 Sennefelt 2015, s. 71.
- 6 Sennefelt 2015, s. 76.
- 7 Sennefelt 2015, s. 76.
- 8 Sennefelt 2015, s. 76.
- 9 Sennefelt 2015, s. 76.
- 10 Sennefelt 2015, s. 71.
- 11 Sennefelt 2015, s. 76.

